

SİVAS ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN LAHİT FORMLU RÖLİKERLER

Sarcophagus Shaped Reliquaries in Sivas Archeology Museum

Dr. Öğretim Üyesi A. Nazlı SOYKAN
Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
nazlisoykan@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8611-8936

Öz

Roma ve Bizans Dönemleri'nde Sebasteia olarak anılan Sivas'ta Bizans Dönemi'ne ait günümüze sağlam olarak gelebilen yapı bulunmamaktadır. Bölgenin Bizans dönemine ait bildiklerimiz ya seyyahların aktardıkları ya da yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan arkeolojik verilerle sınırlıdır. Hıristiyanlıkta önemli bir yer tutan rölik kùltü, Antik Dönemler'de ve Yahudi inancında da karşımıza çıkmaktadır. Aziz ve martirlerin bedenleri ve bedenlerine temas eden her nesne rölik olarak kabul edilmiş ve bu nesnelere rölikerlerde muhafaza edilmiştir. Rölikler kutsal kişilerle ilgili oldukları için de hem koruyucu gücü olduğuna hem de iyileştirici gücü olduğuna inanılmıştır. Çalışmanın konusunu Sivas Arkeoloji Müzesi'nde yer alan lahit formlu rölikerler oluşturmaktadır. Bu çalışmada Sivas Arkeoloji Müzesi'ndeki rölikerler fotoğraflarla belgelenmiş, çizimleri yapılmış ve Anadolu'daki benzer örnekleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bizans, Röliker, Sivas, Müze, Hıristiyanlık

Abstract

There are not any buildings from the Byzantine period in Sivas, which was known as Sebasteia in the Roman and Byzantine periods, that has survived to the present day. What we know about the Byzantine period of the region is limited to the archaeological data either conveyed by the travelers or revealed as a result of surveys and excavations. The Relic Cult, which has an important place in Christianity, also appears in ancient times and in Jewish belief. The bodies of saints and martyrs and every object that came into contact with their bodies were accepted as relics and these objects were preserved in relics. Since the relics are related to holy persons, it was believed to have both a protective power and a healing power. The subject of the study is the sarcophagus-shaped relics in the Sivas Archeology Museum. In this context, the relics in Sivas Archeology Museum were documented with photographs, their drawings were made and their comparative evaluation with similar examples in Anatolia was made.

Key words: Byzantine, Relics, Sivas, Museum, Christianity

Giriş

Karadenizle Mezopotamya'nın önemli şehirleri arasında kesişme noktası olan Sivas, yüzyıllar boyunca farklı devletlerin egemenliği altında kalmış ve buna bağlı olarak da şehrin dokusu sürekli değişmiştir (Akbulut, 2009: 212). Adının kaynağı hakkında farklı görüşler bulunan Sivas, Roma Dönemi'nde Sebasteia olarak anılmaktadır. Kaynaklarda Pontus İmparatoru Polemon'un eşi Pythodoris'in şehri imar ederken Roma İmparatoru Augustus'a bağlılığının göstergesi olarak şehre Sebasteia adını verdiği belirtilmektedir (Subaşı, 2005: 9-10). Yazılı tarihi MÖ 2000 yılı başlarında Hititlerle başlayan Sivas'ta, tarihi süreç içerisinde Kimmeler, İskitler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Danişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar yaşam sürmüşlerdir (Abdioğlu, 2007: 6). Roma Dönemi'nin önemli metropolitlikleri arasında yer alan Sivas'ta 3. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık yayılmaya başlamıştır. 395 yılında Doğu Roma İmparatorluğu sınırlarına dahil edilen Sivas Sebasteia themasına bağlanmıştır (Subaşı, 2005: 11). Özellikle Roma ve Bizans Dönemleri'nden beri Anadolu'yu doğudan batıya ve kuzeyden güneye geçen yolların kavşağında bulunan Sivas, çeşitli kültürlerin karşılaştığı zengin ve hareketli bir şehir olma niteliğini taşımaktaydı. Şehir, Avrupa ile Asya arasındaki Baharat Yolu ile Mezopotamya ve Karadeniz arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunup mal ve esir ticaretinin merkezi durumundaydı (Acun, 1998: 183; Şahin, 2013: 29; Yasak, 1992: 10-11).

Sivas'ta Bizans İmparatorluğu Dönemi'nden günümüze sağlam gelebilen yapı bulunmamaktadır fakat hem dönem seyyahlarının aktardıkları hem de yüzey araştırmaları ve kazılar sırasında ortaya çıkan arkeolojik buluntular bölgenin Bizans Dönemi'ndeki önemine tanıklık etmektedir. Yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda ortaya çıkarılan buluntular günümüzde Sivas Arkeoloji Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Geniş bir kataloğa sahip müzede Kalkolitik Çağ'a, Eski Tunç Çağı'na, Hititlere, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri'ne ait eserler de sergilenmektedir. Bu çalışmanın konusunu da Sivas Arkeoloji Müzesi'nde bulunan lahit formu rölikler oluşturmaktadır.

Antik Dönemde ve Yahudilerde de örnekleri görülen rölik kültü Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı dönemlerden itibaren Hıristiyan öğretisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Rölikler, asıl rölik ve ikinci derece rölik olarak ikiye ayrılmaktadır. Aziz ve martirlerin bedenleri asıl rölik, yaşamları ve ölümlerinden sonra bedenlerine temas eden her nesne ise ikinci derece rölik olarak adlandırılmaktadır. Rölik kültüründe ilk sırada İsa'nın rölikleri, daha sonra da aziz ve martirlerin rölikleri yer almaktadır (Aydın, 2009a: 63-82; Aydın, 2009b: 2). Özellikle Erken Hıristiyanlık döneminde dinsel objeler arasında önemli bir yere sahip olan rölikler, aziz ve martirlerden geriye kalan röliklerin muhafaza edildiği kutulardır. Kutsal kişilerle alakalı olmaları nedeniyle kötülüklerden koruyucu ve iyileştirici güçleri olduğuna inanılan bu nesnelere, Bizans Dönemi'nde farklı tür, malzeme ve boyutlarda karşımıza çıkmaktadır (Buyruk, 2013: 136-144; Çakmakçı, 2017: 53; Metin, 2019: 415; Acara-Eser, 2015: 167). Röliklerde form olarak sıklıkla haç biçiminin ve dikdörtgen formu kutu biçiminin tercih edildiği görülmektedir. Haç biçimli rölikler genellikle bronz malzemedeki yapılan, haç biçimli iki parçanın küçük bir menteşe yardımıyla birbirine tutturulmasıyla oluşturulmaktadır (Çakmakçı, 2017: 53; Acara, 2007: 38; Acara, 2015: 167). Kadın ya da erkek aziz ve

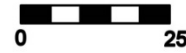
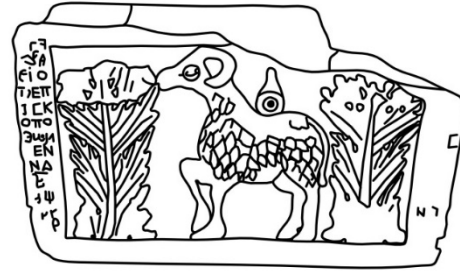
martirlerin öldükten sonra rölikerlerini korumak için yapılan farklı formlardaki rölikerlerden biri de taştan ya da mermerden yapılmış dikdörtgen prizmal gövdeli, köşelerinde akroterli kapaklarıyla lahit formu rölikerlerdir (Aydın, 2006: 128; Aydın, 2008: 65). Lahit formu rölikerlerde kapakta ve gövdede haç motifleri, geometrik, bitkisel bezemeler ve figürlü tasvirler kullanılmıştır. Sade, bezemesiz örnekleri de görülen rölikerlerin figürlü bezemeye sahip olanlarının sayısı oldukça azdır (Aydın, 2008: 65-74).

Sivas Arkeoloji Müzesi Örnekleri

Sivas Arkeoloji Müzesi'nde günümüze gelebilen, lahit biçimli üç röliker örneği bulunmaktadır. Örneklerden ilki müzeye Erzincan'dan getirilen, 309 envanter no.lu rölikerdir¹ (Şekil 1-2). İlk defa Ayşe Aydın tarafından tanıtılan (2008: 65-74) rölikerin gövdesinin uzun yüzünde, merkezde, yüksek kabartma tekniğinde, iki yanında stilize akanthus yaprakları olan bir koç tasviri yer almaktadır. Koçun üstünde ise bir haç motifi bulunmaktadır. Alt ve üst bölümlerinde eksikler bulunan rölikerin çerçevesinde günümüzde oldukça tahrip olan Yunanca yazıt yer almaktadır.

Şekil 1. 309 Envanter No.lu Röliker
Genel Görünüm (2019)

Şekil 2. 309 Envanter No.lu Röliker
(Çiz: Enes Özkan, 2020)

Örneklerden ikincisi 2003/15 envanter no.lu rölikerdir² (Şekil 3-4). Rölikerin buluntu yeri bilinmemekle birlikte müzeye müsadere ile gelmiştir. Dikdörtgen formdaki rölikerin gövdesinde uzun yüzlerde eşit uzunluktaki haç kollarının uçları iki yöne doğru açılan haç³, dar yüzünde ise daire içine alınmış Malta haçı tasvirleri yer almaktadır. Bezemelerde kazıma ve kabartma teknikleri kullanılmıştır. Kabın üst bölümünde üç yönden 1 cm yükseltilmiş olması sürgülü bir kapak kullanıldığını göstermektedir.

¹ Uzunluk: 71 cm, Yükseklik 65 cm, Derinlik 27 cm.

² Uzunluk 14 cm, Yükseklik 7 cm, Genişlik 9 cm, Derinlik 5 cm.

³ İngilizcesi Cross Fourchee.

Şekil 3. 2003/15 Envanter No.lu
Röliker (2019)

Şekil 4. 2003/15 Envanter No.lu
Röliker Dar Yüz (2019)

Üçüncü örnek 2007/57 envanter no.lu rölikerdir⁴ (Şekil 5). Müzeye satın alma yoluyla getirildiği bilinen rölikerin buluntu yeri bilinmemektedir. Dikdörtgen formdaki rölikerin bir tarafı ovalleştirilmiştir. Gövdenin uzun yüzlerinde her sırada altı olmak üzere, üç sırada toplam on sekizer, ortalarında delikler olan daire formunda süslemeler bulunmaktadır. Süslemeler dar yüzlerde de düzensiz olarak devam etmektedir. Bezemelerde kazıma ve oyma teknikleri kullanılmıştır.

Şekil 5. 2007/57 Envanter No.lu Röliker (2019)

Değerlendirme ve Sonuç

Sivas Arkeoloji Müzesi'nde 2019 yılında yapılan çalışmalar sırasında üç tane lahit biçimli röliker tespit edilmiştir. 309 envanter no.lu örnek kireç taşından, 2003/15 ve 2007/57 envanter no.lu örnekler ise mermer malzemeden yapılmıştır. Rölikerlerin kapakları günümüze gelememiştir fakat gövdeleri sağlam durumdadır. Gövdelerinin

⁴ Yükseklik 10 cm, Genişlik 13 cm, Uzunluk 25 cm.

formlarından anlaşıldığı üzere 309 ve 2007/57 envanter no.lu rölikerlerin Anadolu'da örnekleri sıklıkla görülen beşik çatı formundaki birer kapağa, 2003/15 envanter no.lu rölikerin ise sürgülü bir kapağa sahip olduğu önerilebilir. Kahramanmaraş Müzesi'nde bulunan 3.2.75 envanter no.lu röliker, Sivas Arkeoloji Müzesi'ndeki 2003/15 envanter no.lu röliker ile sürgülü kapağı olması açısından benzer özellikler göstermektedir (Şekil 6). Bununla birlikte sürgülü düz kapağa sahip rölikerlerin Anadolu'da az sayıda örneği bulunmaktadır.

Şekil 6. Kahramanmaraş Müzesi, 3.2.75 Envanter No.lu Röliker (Aydın, 2006: 140)

Rölikerlerde sıkça tercih edilen 309 ve 2007/57 envanter no.lu örneklerde de karşımıza çıkan beşik çatılı kapak kullanımı Anadolu'nun çeşitli müzelerinde görülmektedir. Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki müzelerde, özellikle de Adana ve İstanbul Müzelerindeki rölikerlerdeki beşik çatılı kapak kullanımı ile Sivas Arkeoloji Müzesi'ndeki iki örnek benzer özellikler taşımaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Kayseri Müzesi 86/113 Envanter No.lu Röliker (Gültekin-Özmen, 2013: 27)

Rölikerlerin yüzlerindeki bezemelerin benzerleri yine Anadolu müzelerinde karşımıza çıkmaktadır. 2003/15 envanter no.lu rölikerin uzun yüzündeki haç motifinin bir örneği Giresun Müzesi'ndeki 397/32.2.2002 envanter no.lu örneğin dar yüzünde ve Genevre Sanat ve Tarih Müzesi'ndeki 7969 envanter no.lu örneğin uzun yüzünde bulunmaktadır (Şekil 8-9).

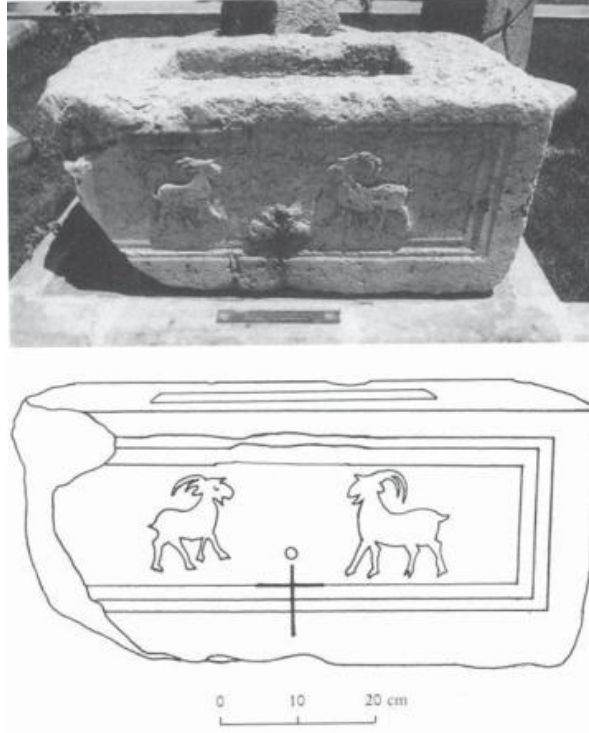

Şekil 8. Giresun Müzesi 397/32.2.2002 Envanter No.lu Röliker (Buyruk, 2014: 142)

Şekil 9. Cenevre Sanat ve Tarih Müzesi 7969 Envanter No.lu Röliker
(Byzantium, 2008: s.212)

Bazı ambon levhalarında ya da lahitlerde görülen sırtında haç taşıyan hayvan motifinin rölikerlerde kullanımı oldukça azdır. Bir örneği Sivas Arkeoloji Müzesi 309 envanter no.lu örnekte görülen bezemenin benzeri Şanlıurfa Müzesi’de karşımıza çıkmaktadır (Şekil 10). Şanlıurfa Müzesi’ndeki örnekte Sivas Arkeoloji Müzesi’ndeki örnekten farklı olarak karşılıklı birbirine doğru ilerleyen ve sırtında haç taşımayan iki keçinin tasvir edildiği görülmektedir (Aydın, 2008: 68-69)

Şekil 10. Şanlıurfa Müzesi, Figürlü Röliker (Aydın, 2008 :74)

Türkiye müzelerinde bulunan bezemesiz, geometrik bezemeli ya da sadece haç bezemeli lahit biçimli rölikerlerden yola çıkarak 2007/57 ve 2003/15 envanter no.lu örneklerin 5-6. yüzyıllara, 309 envanter nolu figürlü örneğin ise Philippi, İstanbul ve Batı Anadolu'da görülen benzer örneklerinden yola çıkılarak 6. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Aydın, 2008: 70).

Sivas Arkeoloji Müzesi'nde bulunan rölikerlerden 309 envanter no.lu örnek 2007/57 ve 2003/15 envanter no.lu örneklerden boyut olarak daha büyüktür. Lahit biçimli rölikerlerin tipolojisini yapan Helmut Buschhausen rölikerleri boyutlarına göre ayırmıştır. Birinci grup Varna ve Kherson'da yoğun olarak karşılaşılan ve "Karadeniz Tipi" olarak adlandırılan 20-30 cm aralığında olan rölikerlerdir. İkinci grup ise daha çok Suriye'de yoğun olarak karşılaşılan ve boyutları 48 ile 1.45 cm arasında değişen daha büyük boyutlu rölikerlerdir (Buschhausen, 1971: 289-290, 292, 320-321). Bu bağlamda 309 envanter no.lu rölikeri Suriye tipi rölikerler grubuna dahil etmek yanlış olmayacaktır (Aydın, 2008: 67).

Sonuç olarak Anadolu müzelerindeki birçok eser ya katalog çalışması yapılmadığından ya da müzelerdeki yetersiz teşhir alanları nedeniyle depolarda tutulmalarından dolayı kendi kaderine terk edilmiş durumdadır. Bu nedenle de yüzey araştırmaları ya da kazılar sonucunda ele geçen eserlerin bilimsel analogileri eksik kalmaktadır. Bu çalışmada Sivas Arkeoloji Müzesi'nde bulunan lahit formu üç röliker hem kendi içlerinde hem de benzer örneklerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Abdioğlu, E. (2007). *Sivas Ziyaretsuyu Helenistik ve Roma Dönemi Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Acara-Eser, M. (2007). Liturjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı. A. Ödekan (Ed.), *Kalanlar, 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye’de Bizans*, s. 37-42. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Acara-Eser, M. (2015). Komana Kazısı Metal Buluntularından Bir Grup: Röliker Haçlar. D. B. Erciyas & M.N. Tatbul (ed.), *Komana’da Ortaçağ Yerleşimi*, s. 167-180. İstanbul: Ege Yayınları.
- Acun, H. (1988). Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri. *Vakıflar Dergisi*, s.183-221.
- Akbulut, G. (2009). Sivas Şehrinin Tarihi Coğrafyası. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 212-222.
- Aydın, A. (2006). Kahramanmaraş, Malatya ve Taşucu Amfora Müzesindeki Rölikerler. *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Çanakkale*, ss. 127-142.
- Aydın, A. (2008). Türkiye Müzelerinde Bulunan Lahit Formundaki Rölikerler. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Ankara*, ss. 65-74.
- Aydın, A. (2009a). Hıristiyan Dinindeki Martir-Aziz ve Rölik Kültürünün Kilikya-İsaurya Bölgesi Hıristiyanlığına Yansımaları, *Olba XVII*, ss. 63-82.
- Aydın, A. (2009b). Türkiye Müzelerindeki Suriye Tipi Rölikerler, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XVIII/1, s. 1-23.
- Buschhausen, H. (1971). *Die Spätromische Metallscrinia und Frühchristlichen Reliquiare, I. Teil: Katalog*, 263-325.
- Buyruk, H. (2013). Giresun Müzesinde Bulunan Rölikerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29, c. 7, 136-144.
- Byzantium 330-1453* (2008). Ed.Robin Cormanck and Maria Vassilaki. London: Royal Academy of Arts.
- Çakmakçı, Z. (2017). Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu’ndaki Bizans Dönemi Madeni Eserleri. *TÜBA-KED* 15, 45-61.
- Gültekin-Özmen, İ. (2013). Kayseri ve Niğde Müzeleri’nde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Metin, H. (2019). Burdur Müzesi’nden Bir Röliker Haç, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, s.413-418.
- Subaşı, E. (2005). *Sivas Yöresine Ait Madeni Eserler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Şahin, S. (2013). *Mekan ve İnsanıyla Sivas*. Sivas: Buruciye Yayınları.
- Yasak, İ. (1992). *Sivas*. Sivas: Seyran Yayınları.